

ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто демографічні параметри відтворення населення та його трудового потенціалу. Досліджено основні фактори, що визначають процес формування трудового потенціалу. Визначено основні напрями й оцінено перспективи демовідтворювальних процесів в Україні.

The demographic parameters of recreation of population are considered and him labour potential. Investigational basic factors which determine the process of forming of labour potential. Certainly basic directions and the prospects of demodevelopments processes are appraised in Ukraine.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічні параметри трудового потенціалу, відтворення населення, деморозвиток.

Keywords: labour potential, demographic parameters of labour potential, recreation of population, demodevelopment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Демографічний чинник – один із визначальних для гарантування стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку є надзвичайно актуальними. Їх необхідно розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування.

Проте нинішня соціально-економічна криза ускладнила демографічні процеси, призвела до помилок і проблем, що болуче позначаються на головному суб'єктові нинішніх перетворень – населенні та його трудовому потенціалі.

Із викладеного випливає значимість досліджень економічних закономірностей демографічного розвитку, розкриття рушійних сил, причин і механізмів цих закономірностей. Особливе значення у розвитку економіки надається населенню, найважливішою функцією якого є відтворення трудового потенціалу. Тому в центрі уваги має бути розвиток населення з погляду його трудоресурсної продуктивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Демовідтворювальні процеси в Україні були об'єктом дослідження багатьох учених ще в роки, коли вона належала до СРСР. Але тодішні наукові розробки потребують на сучасному етапі суттєвого переосмислення у контексті трансформаційних процесів, що відбуваються. Сьогодні особливої уваги заслуговують праці М. Долішнього, С. Злупка, Е. Лібанової, С. Пирожкова, С. Писаренко, О. Позняка, М. Птухи, М. Романюка та інших науковців, у яких здійснено значний вклад у теорію деморозвитку та трудового потенціалу.

Однак треба зазначити, що проблеми впливу природного та механічного руху населення на формування трудового потенціалу на регіональному рівні залишаються недостатньо дослідженими. З урахуванням цього збільшена увага до економічних досліджень різних аспектів функціонування ринку праці регіону, проблем зайнятості населення, а також демовідтворювальних процесів. Таке вивчення необхідне для встановлення основних напрямків комплексного соціально-економічного розвитку регіону, що служать підвалинами для здійснення управлінських рішень.

Мета статті. Комплексне наукове і практичне дослідження демографічної ситуації в Україні як основи демографічного параметра трудового потенціалу; аналіз причин та чинників демографічної кризи в країні; вивчення впливу глобалізаційних процесів на демографічний розвиток країни, а також специфіки відтворення трудового потенціалу населення як самостійного явища стосовно загальних соціально-економічних умов.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасна демографічна ситуація в Україні характерна тільки їй властивими особливостями. На неї у нашій країні суттєво впливають штучно створені “особливі ситуації”, в яких десятиліттями проживали її люди. А динаміка чисельності, кількісні та якісні характеристики населення держави виявляються не надто оптимістичними, більше того, з помітними ознаками погіршення демовідтворення. Підтвердженням цього є такі факти.

Чисельність населення України за станом на 01. 01. 2009 р. становила 46,1 млн. осіб, що на 299 тис. осіб менше, ніж на 01. 01. 2008 р.

В Україні постійно зменшується кількість населення, що триває з 1993 року. Цього року народилися 634 тис. осіб, а померли 669 тис. осіб (природне скорочення населення – 35 тис. осіб).

Загальне природне скорочення чисельності населення в 1993 р. досягло 180 тис. осіб. В 2008 р. – 243,874 тис. осіб. Щоправда, це дещо менше, ніж у 2000 р. (-373 тис. осіб), проте – негативно впливає на формування трудового потенціалу.

Таких темпів не знає жодна з країн Європи. І ця тенденція характерна для всіх областей України, за винятком Закарпатської (природний приріст у 2008 році 1,7%) та Рівненської (0,7%) областей.

Треба зазначити, що зменшення природного приросту пояснюється багатьма чинниками, але основними є постійне зниження народжуваності й значне збільшення смертності населення. Якщо враховувати головні тривалі тенденції природного спаду, а не тривалі підвищення його показників, то природний спад охоплює дедалі більше як міських, так і сільських поселень. Найзагрозливішою демографічна ситуація є у східних та центральних областях, найбільше – у Чернігівській (природний приріст – -12,2%), Сумській (-9,6), Полтавській (-8,7), Луганській (-8,5), Черкаській (-8,4), Донецькій (-8,3%). Дещо сприятливіша вона у західних областях, про що свідчать коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту.

Коефіцієнт народжуваності залежить від ряду факторів і умов життя населення, рівня зайнятості жінок у виробництві, їхньої освіти та інших. Аналізуючи абсолютну величину коефіцієнта народжуваності –

$$F_{\text{sum}} = \frac{\sum (5 \times 34,6)}{1000} = 0,173, \text{ робимо висновок про дуже низький}$$

рівень цього показника, тобто не забезпечується навіть просте відтворення поколінь, що є негативним фактором у плані формування в майбутньому трудового потенціалу України.

Зменшення коефіцієнта народжуваності сприяє процесам “постаріння” населення, зменшенню осіб старшого віку, зростанню демографічного навантаження на населення працездатного віку. Оскільки Україна має порівняно високу питому вагу осіб пенсійного віку, то саме демографічне навантаження на працездатне населення формується здебільшого за рахунок цього населення, а не дітей, що є, своєю чергою, негативним фактором у плані формування трудового потенціалу (в Україні він становить 656 осіб на 1000 осіб у працездатному віці, в сільській місцевості – 839).

Аналіз динаміки смертності свідчить, що впродовж останніх 25–30 років вона була найбільшою у чоловіків, старших від 30 років, та жінок, у віці старших від 40 років. Максимум смертності припадає на чоловіків, старших від 40 років, і жінок, старших від 55 років.

Велике занепокоєння викликає смертність населення в працездатному віці. То – одна з причин постаріння робочої сили України, що є негативним демографічним фактором. Висока смертність працездатного населення (особлива характеристика трудового потенціалу) скорочує працездатний період у чоловіків на 4–5 років, у жінок – на 1–2 роки.

Особливо негативна ситуація склалась із смертністю населення у східних та центральних областях, до того ж, у чоловіків вона нині у 3–4 рази вища, ніж у жінок.

Високою є дитяча смертність – 10,4%. Серед найважливіших причин, що її зумовлюють, – якість охорони здоров'я, стан природного середовища, рівень життя. Це необхідно пам'ятати при виробленні соціально-економічного механізму відтворення трудового потенціалу регіонів.

Зниження показників народжуваності та зростання смертності свідчать про погіршення і так несприятливої демографічної ситуації в усіх регіонах України.

Ретроспективні зміни народжуваності і природного приросту населення безпосередньо впливають на його вікову структуру. Останніми роками зменшилася кількість осіб, молодших від працездатного віку, і зростає питома вага мешканців, старших від працездатного віку, тобто населення старіє.

Постаріння населення – один із найтривожніших симптомів погіршення демографічних умов його відтворення. Висока питома вага пенсіонерів скорочує обсяги трудового потенціалу всіх регіонів України, збільшує коефіцієнт демографічного навантаження на працездатне населення, погіршує демографічні параметри відтворення.

Якщо питома вага пенсіонерів серед населення зростає (майже 25%), то частка молодого покоління зменшується (близько 15%). Його поповнення залежить від плодючості жіноцтва, питома вага якого серед населення за останні роки виявилася напорочуд стабільною.

Для аналізу перспектив оновлення населення у працездатному віці пропонуємо розглянути співвідношення чисельності вікових груп у віці 15–19 років і чисельності груп 60–64 років. Вибір цих

вікових груп ґрунтований на досвіді сучасних розвинутих країн. Для України цей показник у 2008 р. становив:

$$K_{o. пр. н.} = S_{15-19} / S_{60-64} = 1,82; \text{ в т. ч. у міських поселеннях – } 1,95, \text{ а в сільській місцевості – } 1,58.$$

Отже, якщо навіть у загальних рисах глянути на деморозвиток, то все ж не можна не помітити прогресування саме тих тенденцій, які негативно позначаються на обсягах та якості трудового потенціалу. Очевидно, це загальна тенденція розвитку населення на сучасному етапі, що є наслідком впливу здобутків цивілізації з їх регіональним та національним проявом. Тенденції деморозвитку на сучасному етапі, посилення дії тих чи інших факторів на відтворення населення не можна не враховувати в прогнозах формування трудового потенціалу держави чи окремого її регіону, на який вона має спиратися в майбутньому.

Таблиця 1.

Прогноз чисельності працездатного населення України [2, 59]

Роки	Чисельність працездатних					
	Всього		Чоловіки		Жінки	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
1989	28728	55,8	14688	61,9	14040	50,7
2009	29678	55,1	15615	60,8	14063	50,0
2014	29452	54,3	15573	59,8	13879	49,2
2019	29145	53,3	15487	58,7	13678	48,3
2024	29159	52,9	15363	57,7	13796	48,5
2029	29385	53,0	15633	57,8	13852	48,5

Узагальнюючим показником відтворення населення є його чистий приріст. Чим вищий цей показник, тим швидше зростає чисельність населення. Низький природний приріст населення України, особливо сільських місцевостей, зумовлений, як відомо, низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності. У 2008 р. природний приріст населення становив – 5,3%. В майбутньому цей показник буде ще меншим, оскільки останнім часом зменшується кількість жінок фертильного віку.

Отже, з усього викладеного видно: демографічна ситуація в Україні погіршується, що призведе в майбутньому до подальшого зменшення трудового потенціалу.

Висновки. Результати аналізу демографічної ситуації, формування трудового потенціалу регіонів, економічних наслідків стабілізації населення на рівні депопуляції свідчать про необхідність розроблення як державної, так і регіональної програм розвитку й управління відтворенням народонаселення; важливим завданням держави має стати активна демографічна політика. Для цього необхідно: стимулювати підвищення народжуваності; розробити сімейну політику, спрямовану на збільшення кількості дітей у сім'ях шляхом розширення системи матеріального забезпечення вагітних жінок, а також багатодітних сімей; орієнтувати демографічну політику держави на охорону здоров'я громадян; знижувати рівень зайнятості жінок для переорієнтування частини з них на обслуговування сім'ї (за допомогою державної соціальної політики); проводити демографічні експертизи сучасних економічних перетворень.

Відтворення населення та трудового потенціалу села має потребувати: розширення природної основи відтворення населення і трудового потенціалу через докорінне поліпшення соціально-економічних умов праці й побуту селян; розвиток нових економічних відносин на селі; розширення сфери прикладання праці; формування нових соціальних верств сільського населення.

Література

1. *Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії* / За ред. В. Стешенко. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2001. – 560 с.
2. *Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості* / Долишній М. І., Злупко С. М. та ін. – Ужгород: Карпати, 1997. – С. 59.
3. www.ukrstat.gov.ua – Державний комітет статистики України (розділ “Експрес-випуски”).
4. www.gmdh.net/pop/uarticle.htm - Населення України. Статті та аналітичні матеріали.